

Łódź, 5 grudnia 2024 r.

dr hab. Joanna Satoła-Staškowiak, prof. AHE.

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna

jstaskowiak@ahe.lodz.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgr. Lecha Cerana pt. *Język bułgarskich i macedońskich utworów hip-hopowych: dialektalno-gwarowe i funkcjonalno-stylistyczne zróżnicowanie tekstów.*

1. Uwagi wstępne

Przedmiotem niniejszej oceny jest rozprawa doktorska autorstwa Pana mgr. Lecha Cerana pt. *Język bułgarskich i macedońskich utworów hip-hopowych: dialektalno-gwarowe i funkcjonalno-stylistyczne zróżnicowanie tekstów*, która została napisana pod kierunkiem naukowym Pana dr hab. Ivana N. Petrova, prof. UŁ.

2. Struktura rozprawy

Rozprawa liczy 411 stron. Składają się na nią następujące części: wstęp, cztery obszerne rozdziały, wnioski końcowe, inwentarz odniesień bibliograficznych, dyskografia, streszczenie w języku polskim, angielskim, bułgarskim i macedońskim, oraz słowa kluczowe w tychże językach, także aneks obejmujący materiał bułgarski i macedoński, w tym (sporządzone przez Doktoranta) transkrypcje 25 (z 246) niedostępnych w obiegu utworów.

Struktura rozprawy jest prawidłowa i pomyślana tak, by wspomniane wyżej cztery rozdziały doktoratu zostały pogrupowane w ramach dwóch głównych części. Pierwsza

część ma charakter teoretyczny i została przygotowana na podstawie zebranej przez Doktoranta literatury przedmiotu, druga o charakterze analitycznym poświęcona jest analizie zróżnicowania leksykalnego i fonetycznego.

3. Organizacja i zawartość poszczególnych części rozprawy

3.1. Wstęp (s. 5-7)

We wstępie Autor zwięźle określa punkt wyjścia do prowadzonych przez siebie badań, przytacza niektóre opracowania naukowe, omawia cele rozprawy, zarysowuje problem badawczy. Wśród wymienionych przez Doktoranta we wstępie pytań, na które poszukuje w dysertacji odpowiedzi, są: „Jaki jest stopień zróżnicowania funkcjonalno-stylistycznego i dialektalno-gwarowego analizowanych tekstów?” oraz „Co decyduje o tym zróżnicowaniu?”. Zapowiada także mgr Lech Ceran, że analizie językoznawczej, którą prowadzi w rozprawie, podane zostały przede wszystkim niestandardowe zjawiska leksykalne oraz fonetyczne (niekiedy zjawiska morfologiczne), wraz z próbą ich wyjaśnienia w odniesieniu do poszczególnych ośrodków miejskich.

Ponadto, wstęp zawiera krótką zapowiedź prezentowanego na kolejnych stronach rozprawy materiału. Tak nakreślone przez Autora cele są możliwe do zrealizowania i stosowane w znanych językoznawcom pracach konfrontatywnych.

3.2. Rozdział I: Charakterystyka systemów języka bułgarskiego i języka macedońskiego (s. 9-38)

W rozdziale pierwszym, zarysowano proces rozwoju i charakterystykę systemów standardowych języków bułgarskiego i macedońskiego, opisano próby owej standaryzacji wraz z proponowanymi reformami, na przykład bułgarską z 1892 roku, kiedy ówczesny minister oświaty Georgi Żiwkow powołał komisję ds. ujednoczenia ortografii języka bułgarskiego, czy ortografię drinowsko-iwanczewską (bułg. Дриновско-Иванчевският правопис), która 5 lutego 1899 roku została oficjalnie przyjęta jako standardowa, albo ortografię omarczewską (wg projektu Stojana Omarczewskiego) lub ortografię sankowską (bułg. Цанковският правопис), będąca zmodernizowaną wersją ortografii drinowsko-iwanczewskiej). Wspomniano także

działalność pisarzy na rzecz omawianych języków, na przykład Iwana Wazowa i jego propozycje standaryzacji języka bułgarskiego. Zaprezentowano stan badań poświęcony różnicowaniu gwarowo-dialektalnemu języka bułgarskiego i języka macedońskiego wraz z mapami dialektów bułgarskich i macedońskich. Wspomniano także rolę pierwszych kodyfikatorów, na przykład w odniesieniu do języka macedońskiego działalność Kyrste Petkowa Misirkowa, który w 1903 roku opublikował swoje największe dzieło pt. *O sprawach macedońskich*. W odniesieniu do języka macedońskiego opisano także spory z roku 1944, dotyczące ustanowienia nowego alfabetu i pisowni, która doprowadziła do podziału komisji na dwa obozy. Pierwszy skupiony wokół Blaže Koneskiego postulującego o opracowanie macedońskiego na bazie pisma serbskiego, najpowszechniejszego, drugi popierający Wenka Markowskiego, który domagał się opracowania alfabetu i pisowni na dorobku międzywojennych poetów regionu. Ostateczną okazała się wizja Koneskiego.

Mgr Lech Ceran zauważył także ostatnie wydarzenia związane z kodyfikacją opisywanych przez niego języków, na przykład wspominał rozpoczętą w 2014 roku bułgarską inicjatywę „Dla bułgarskiej cyrylicy” (bułg. За българска кирилица), która ma na celu popularyzację zmodernizowanej wersji cyrylicy. Doktorant odnotował również najnowsze popularyzowane przez Macedońską Akademię Nauk i Sztuk teksty z roku 2020 dot. języka macedońskiego *Македонскиот јазик – континуитет во простор и време* pod redakcją Katicy Kjulawkowej czy monografię *Погледи за македонскиот јазик* w 2020 pod redakcją Snežany Welkowskiej (Велковска 2020).

W tej części rozprawy wspominał również mgr Lech Ceran, że zarówno językoznawcy bułgarscy, jak i macedońscy „postulują, że ich język jest najstarszym słowiańskim systemem literackim – tym samym określają język staro-cerkiewno-słowiański jako jego najstarszą formę.”

Diachroniczne ujęcie zagadnień opisanych w Rozdziale I. było konieczne i stanowi ważne wprowadzenie do dalszych analiz prowadzonych przez Doktoranta. Kolejne podrozdziały Rozdziału I. umiejscawiają analizowane języki w grupie języków południowosłowiańskich, koncentrując się na ich cechach wspólnych „bałkanizmach” i różnicach. Warty uwagi jest fakt, że nie wszystkie „bałkanizmy” wskazane przez Doktoranta, są bałkanizmami sensu stricto, bo mogą występować w językach

południowosłowiańskich spoza ligi. Ostatni podrozdział koncentruje uwagę czytelnika na podstawowych podziałach dialektów bułgarskich i macedońskich wprowadzając do kolejnego rozdziału rozprawy.

3.2. Rozdział II: Materiał źródłowy (s. 39-62)

W rozdziale drugim przedstawiono charakterystykę utworów hiphopowych, uwzględniając, między innymi, style funkcjonalne języka (artystycznego, potocznego) oraz żargonu (slangu). Opis stylów jest w tej części raczej pobieżny, nie stanowi szczegółowego opracowania stylów funkcjonalnych, a szkoda, bo jest to, w odniesieniu do badanych języków, ciekawa część zagadnienia.

Zgadzam się z Autorem, że takie wprowadzenie jest konieczne ze względu na specyfikę wypowiedzi artystycznej w prezentowanych potem utworach, szczególnie opis żargonu hiphopowego, w którym obserwuje się liczne zjawiska językowe, takie jak wulgaryzacja, brutalizacja, neosemnatyzacja, potocyzacja, ekonomizacja i inne obserwowane dziś w języku w ogóle. Nie wszystkie zjawiska zostały w tej części rozprawy przez Doktoranta nazwane i nie wszystkim poświęcił mgr Lech Ceran uwagę. Na szczęście zjawisko szczegółowej opisał w kolejnym rozdziale, co rozwiewa ewentualne, recenzenckie wątpliwości.

W tej części szczegółowo zapoznano czytelnika z analizowanym w następnym rozdziale materiałem źródłowym, który stanowi 246 utworów artystów hiphopowych, związanych z ośmioma ośrodkami miejskimi w Bułgarii (Montana, Plewen, Sofia, Warna) i Macedonii Północnej (Bitola, Kumanowo, Skopje, Weles). Rozdział drugi, jak zapowiada Autor, kończy część teoretyczną rozprawy.

3.3. Rozdział III: Zróżnicowanie leksykalne (s. 63-158)

Rozdział trzeci rozpoczyna zapowiadaną część analityczną rozprawy poświęconą różnicom leksykalnym. Autor zaprezentował siedemdziesiąt sześć jednostek leksykalnych charakteryzujących się najpowszechniejszym, najczęstszym w badanym materiale źródłowym użyciem i/lub znacznym potencjałem analitycznym. Ich przynależność do poszczególnych odmian języka (żargonowej, potocznej, wulgarnej, dialektalnej) weryfikowana i definiowana była na podstawie dostępnych opracowań

leksykograficznych, które są wg mnie właściwe i obejmują specyfikę badanej leksyki. Do analizy wykorzystano także, tu cytuję za Doktorantem, „programy komputerowe, które usprawiły pracę z materiałem źródłowym”.

Jako wielka entuzjastka korpusów językowych byłabym wdzięczna Doktorantowi za nieco bardziej szczegółowe dane dotyczące zarówno użytych narzędzi, jak i źródeł ich pozyskania, na przykład w odniesieniu do programów wspierających badania językoznawcze, bo lakonicznie pisze mgr Lech Ceran pod jedną z grafik: „Zrzut ekranu z programu wspierającego tworzenie korpusów językowych.” Ten niedostatek informacyjny nie umniejsza jednak w żadnym stopniu samej analizie jednostek i kontekstu ich użycia oraz przygotowanemu przez Autora spisowi analizowanych jednostek leksykalnych. Tę część oceniam bardzo dobrze.

3.4. Rozdział IV: Zróznicowanie fonetyczne (s. 159-361)

Rozdział ten poświęcił mgr Lech Ceran przedstawieniu cech fonetycznych oraz niektórych powiązanych z nimi cech morfologicznych. Prowadzona przez Doktoranta analiza wyekscerpowanego materiału była przejrzysta choć kilkietapowa. Kolejne działania były przemyślane, konsekwentnie realizowane. Prowadzona przez mgr. Lecha Cerana analiza rejestrowanych cech fonetycznych może stanowić punkt wyjścia dla innych badań tego typu (o tym powiem jeszcze w podsumowaniu). Wykazano widoczne tendencje - zarówno charakterystyczne cechy wspólne jak i dystynktywne cechy fonetyczne, odbiegające od standardów językowych zjawiska, których użycie należy uznać za unikalne dla poszczególnych, wymienionych w rozprawie, ośrodków miejskich. Należy wspomnieć, że prowadzone analizy fonetyczne oparł Doktorant na opracowaniach dialektologicznych (w których prym wiodły prace Stojko Stojkova, Jordana Iwanowa i Bożidara Widoeskiego). Mgr Lech Ceran sporządził również modele gwar uwzględniające opisywane cechy i wywodzone z nich cechy morfologiczne dla każdego z regionów, do których należą omawiane w niniejszej rozprawie ośrodki miejskie. Ten rozdział kończy ważne dla tego etapu pracy podsumowanie.

3.5. Wnioski końcowe (s. 363-368)

We wnioskach Autor podkreśla najważniejsze, wynikające z prowadzonych w całej rozprawie analiz tekstów hiphopowych, konkluzje uwzględniając, między innymi, istotę opisywanych języków (bułgarskiego i macedońskiego), akcentując najistotniejsze fakty dotyczące zróżnicowania terytorialnego dialektów, gwar oraz istotę stylów funkcjonalnych i żargonu, których środki wyrazu mają niebagatelny wpływ na charakter badanych tekstów. Mowa w tej części o mieszanii się rejestrów języka, a także używaniu formacji zbudowanych niezgodnie z bułgarskimi czy macedońskimi modelami. Mgr Lech Ceran nakreśla także kierunki innych, możliwych badań, uwzględniających zgromadzony przez niego materiał i / lub go poszerzających.

4. Ocena rozprawy

W przedłożonej do recenzji rozprawie mgr. Lecha Cerana objęty badaniem został język bułgarskich i macedońskich utworów hiphopowych, a dokładniej dialektalno-gwarowe i funkcjonalno-stylistyczne zróżnicowanie takich tekstów. Pole objęte ekscerpcją zostało przez Doktoranta precyzyjnie zakreślone, Autor przedstawił najbardziej aktualny przegląd tekstów muzyki hiphopowej w Bułgarii i Macedonii Północnej, ograniczając się do utworów pochodzących z okresu 2013-2022 przy okazji wspominając najważniejszych twórców hip-hopu w wybranych ośrodkach miejskich. Największa część zebranych tekstów zaczerpnięta została ze stron poświęconych hip-hopowi (128). Na zebrany przez mgr. Lecha Cerana materiał składa się 246 utworów, z których w sposób przemyślany wykscerpował Doktorant interesujące pod kątem, postawionych w rozprawie celów badawczych, przykłady, uwzględniając ich charakterystykę regionalną i idiolektalną twórców. Zastrzeżenia budzi niezbyt czytelnie zaznaczony czytelnikowi charakter, specyficznej dla badanych tekstów, terminologii hiphopowej. Nie definiuje Autor niektórych używanych pojęć, nie wskazuje różnic między hip-hopem, rapem i innym specjalistycznym słownictwem, które z pewnością zna, bo się do niego odwołuje, uznając za oczywiste, że znają je również czytelnicy. Wspomina Doktorant, będące leksyką żargonową,

takie pojęcia jak: *bragga, cypher, diss, feat, flex* i pozostawia je bez komentarza. Czytelnik musi sprawdzić samodzielnie, co one znaczą. Zdaniem recenzentki należy je (szczególnie jeśli praca doczeka się publikacji) jednoznacznie opisać i przywołać czytelnikowi wraz z materiałem badawczym.

Poza brakiem definicji specyficznej terminologii charakteryzującej scenę hiphopową, Autor przedstawia konsekwentny wywód naukowy, potwierdzony licznymi przykładami i skrupulatnym opisem. W rozdziale trzecim stosuje złożone objaśnienia dla procesów zauważanych w omawianych przykładach. W rezultacie powstaje pełen obraz jednostek uszeregowanych alfabetycznie. W rozdziale czwartym koncentruje się na obserwowanych procesach fonetycznych, prowadząc wieloetapową analizę zaobserwowanych zjawisk. Za istotne uważam podzielenie cech, uwzględnionych w opisanych modelach gwar, na pięć kategorii: cechy występujące regularnie (dopuszczające jedynie jednostkowe odchylenia), występujące często (przynajmniej w połowie przypadków), występujące rzadko (mniej niż połowa przypadków), niewystępujące (całkowity brak poświadczenia). Wydziela również Doktorant kategorię - inne, obejmującą cechy występujące w języku raperów związanych z danym ośrodkiem miejskim, które nie zostały uwzględnione w przygotowanych przez niego wzorcowych modelach gwar. Do swoich badań opracował mgr Lech Ceran system transkrypcji fonetycznej, oparty na alfabecie sławistycznym H. Wróbla, co dodaje wartości rozprawie.

Sposób ilustrowania poszczególnych przykładów w rozdziałach empirycznych oceniam bardzo wysoko, choć większej precyzji wymagają oceny niektórych opisywanych przez mgr. Lecha Cerana zjawiska, chociażby temat bałkanizmów. Autor operuje sprawnie terminologią z obszaru stylistyki, nazywa style funkcjonalne i procesy w nich zachodzące. Mówi o wulgaryzacji, potocyzacji, brutalizacji, neosemnatyzacji, ekonomizacji, choć sam opis stylów, na przykład stylu artystycznego pozostaje nazbyt lakoniczny i warto go, zdaniem recenzentki, poszerzyć.

Cała rozprawa stanowi rzetelne kompendium wiedzy w sensie referująco-sprawozdawczym, gdzie Autor prezentuje poglądy innych badaczy, porównuje je,

wchodzi z nimi w dialog, a także proponuje i uzasadnia optymalne rozwiązania dla własnych badań, po to by w dalszej części rozprawy przeprowadzić systematyczne analizy w obranym paradygmacie teoretycznym.

Analizy zapowiadane w tytule, wynikające z jednoznacznie wyartykułowanego problemu badawczego zasługują na ocenę bardzo dobrą. Ich prezentacja (szczególnie części dotyczącej procesów fonetycznych) i skrupulatny opis stanowiących podstawę dla formalizacji opisu bułgarsko-macedońskich badań konfrontatywnych w obszarze podejmowanego zagadnienia) został dopełniony licznymi egzemplifikacjami i starannym komentarzem.

Rozprawa jest napisana poprawnym językiem polskim w rejestrze dyskursu akademickiego. Wyjątkowo rzadko pojawiają się potknięcia natury redakcyjnej i jeśli są, w żadnym stopniu nie umniejszają wartości dzieła. Warto jednak zwrócić uwagę na „światło” między poszczególnymi rozdziałami przedstawionego tekstu (s. 8, 362, 378, 386).

Bibliografia i dyskografia zostały dopracowane, nie wymagają poprawek. Mimo że w ostatnich latach język subkultury hiphopowej stał się intrygującym przedmiotem badawczym dla językoznawców z całego świata, to rozważania mgr. Lecha Cerana, obejmujące szczegółową analizę tekstów bułgarskiej i macedońskiej sceny hiphopowej, z uwzględnieniem poszczególnych ośrodków miejskich, wypełniają lukę w tym zakresie. Doktorant z sukcesem podał analizie językoznawczej przede wszystkim niestandardowe zjawiska leksykalne oraz fonetyczne (i niektóre wywodzące się z nich zjawiska morfologiczne). Praca jest wartościowa, ciekawa, na wysokim poziomie merytorycznym.

Wniosek

Podsumowując, w swojej rozprawie mgr Lech Ceran udowodnił, iż jest dojrzałym badaczem. Świadczą o tym między innymi: precyzja, rygor metodologiczny towarzyszące Czytelnikowi w trakcie lektury. Nieliczne uwagi krytyczne nie umniejszają wartości pracy.

Pracę Pana mgr. Lecha Cerana, zatytułowaną *Język bułgarskich i macedońskich utworów hip-hopowych: dialektalno-gwarowe i funkcjonalno-stylistyczne zróżnicowanie tekstów*, oceniam pozytywnie. Spełnia ona wymagania stawiane rozprawom doktorskim. Wniosuję zatem o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Rozprawa po drobnych poprawkach winna zostać w całości lub fragmencie opublikowana. W każdym razie takie działanie rekomenduję.

Łódź, 5 grudnia 2024 r.

Joanna Setoń - Staiko